

Edyta Charzyńska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

edyta.charzynska@gmail.com

STEREOTYPY ATRYBUTÓW KOBIECOŚCI/MĘSKOŚCI ORAZ HIERARCHII WARTOŚCI OSÓB O RÓŻNYCH ORIENTACJACH SEKSUALNYCH

Streszczenie

Cel: Głównym celem badania było porównanie wzajemnych opinii na temat atrybutów kobiecości/męskości oraz hierarchii wartości wśród osób o różnych orientacjach seksualnych.

Metoda: Badanie zostało przeprowadzone wśród 240 osób, każda grupa (uwzględniono dwie płcie metrykalne oraz trzy orientacje seksualne) liczyła po 40 osób. Zastosowano metodę „parowania”, co oznacza, że do każdej osoby homoseksualnej dopasowano osobę biseksualną i heteroseksualną. W badaniu użyto Inwentarza do oceny Płci Psychologicznej autorstwa A. Kuczyńskiej oraz Skali Rokeacha.

Wyniki: Wśród badanych grup odnotowano zarówno podobieństwa, jak i różnice w ocenie atrybutów kobiecości/męskości oraz hierarchii wartości grup różnych od własnej.

Słowa kluczowe: *orientacje seksualne, stereotypy, hierarchia wartości, kobiecość, męskość*

THE STEREOTYPES OF FEMININE/MASCULINE ATTRIBUTES AND THE HIERARCHY OF VALUES ASSOCIATED WITH PERSONS OF DIFFERENT SEXUAL ORIENTATIONS

Abstract

Aim: The main aim of this research was to compare respondents' opinions regarding the attributes of femininity / masculinity as well as the hierarchy of values associated with persons of different sexual orientations.

Method: The sample comprised 240 persons, each group (two registered genders and three sexual orientations were considered) comprised 40 respondents. The respondents were paired ie. each homosexual respondent was paired with bisexual and heterosexual person. "Inwentarz do oceny Płci Psychologicznej" by A. Kuczyńska and "Rokeach Value Survey" were applied.

Results: In all tested groups we found both significant similarities and differences in evaluating of the attributes of femininity/masculinity and the hierarchy of values ascribed to groups various than one's own.

Key words: *sexual orientations, stereotypes, hierarchy of values, femininity, masculinity*

Edyta Charzyńska

**STEREOTYPY ATRYBUTÓW KOBIECOŚCI/MĘSKOŚCI ORAZ HIERARCHII
WARTOŚCI OSÓB O RÓŻNYCH ORIENTACJACH SEKSUALNYCH**

WSTĘP

Pojęcie stereotypu (z gr. *stereos* – stężały, twardy; *typos* – odcisk, wzorzec) towarzyszy nam zarówno w życiu codziennym, jak i staje się często przedmiotem dyskursu naukowego. Jego autorem jest W. Lippman, który posłużył się nim w pracy *Public opinion*. Przeniesione z socjologii na grunt licznych dyscyplin naukowych stało się obiektem zainteresowania wielu badaczy, również psychologów.

Współcześnie w psychologii stereotypy traktowane są jako nazbyt uproszczone i sztywne pojęcia o grupach ludzi, w których obrębie wszystkim jednostkom przypisuje się tzw. charakterystykę grupową i zamiast postrzegać je jako niepowtarzalne, ich różnorodność i złożoność redukuje się do kilku kategorii (Stangor, Schaller, 1999). D. H. Hamilton (1981) określa stereotyp jako schemat czy wzór cech dotyczących określonej grupy społecznej.

Stereotypy pełnią wiele istotnych funkcji, przede wszystkim nadają one znaczenie każdej informacji społecznej docierającej do jednostki, ułatwiając jej procesy uwagi, percepcji, interpretacji i przechowywania (Mandal, 2004). Struktury te kierują zachowaniem poprzez uruchamianie afektów i swoistych skryptów behawioralnych (Fiske, Taylor, 2001). Kolejną funkcją stereotypów jest obrona i umacnianie wartości uznawanych przez określoną społeczność, ujawniająca się tworzeniem negatywnego stereotypu innej grupy (heterostereotypu), bądź poprzez kształtowanie pozytywnego stereotypu własnej grupy (autostereotypu) (Mądrzycki, 1986). Stereotypy stanowią również podstawę procesu samoidentyfikacji (Mandal, 2004).

Prezentowane badania miały na celu sprawdzenie stereotypów wśród osób o różnych orientacjach seksualnych, w zakresie dwóch obszarów:

- atrybutów kobiecości/męskości,
- hierarchii wartości.

Terminem ściśle związanym z atrybutami kobiecości/męskości są stereotypy płci. A. H. Eagly definiuje stereotypy związane z płcią jako uproszczone sądy i koncepcje o cechach i zachowaniach kobiet i mężczyzn, które podziela większość danego społeczeństwa, a powstają one w wyniku procesu wzrastania i socjalizacji w tym społeczeństwie (Eagly, 1987). Stereotypy płci funkcjonują na kilku poziomach: stereotypów cech psychicznych związanych z płcią, stereotypów ról związanych z płcią oraz stereotypowych cech fizycznych i stereotypów dotyczących zawodów (Deaux, Lewis, 1983). W niniejszej pracy przedmiotem zainteresowania uczyniono stereotypy cech związanych z płcią. Oznaczają one konstelację cech psychicznych i właściwości behawioralnych, które w danej kulturze, jako charakterystyczne, z większą częstotliwością przypisywane są jednej płci w porównaniu z drugą (Mandal, 2004).

W psychologii długo dominował pogląd, według którego atrybuty kobiecości/męskości ujmowane były w sposób przeciwstawny, dychotomiczny, w kategoriach „wszystko albo nic”. Teorią rewolucyjną dla sposobu rozumienia cech kobiecych i męskich stała się teoria schematów płci S. L. Bem, w której autorka zakwestionowała tradycyjne przekonanie o dychotomii płci i wprowadziła nowy sposób rozumienia płci, traktując ją jako zmienną ciągłą, pozwalającą opisywać

zachowanie jednostki na dwóch dymensjach: męskości i kobiecości (Bem, 1974). Dzięki temu kobiecość przestała być traktowana jako zaprzeczenie męskości, a męskość jako zaprzeczenie kobiecości; według tej teorii można łączyć w sobie cechy zarówno kobiece, jak i męskie.

Bem wyróżniła cztery typy płci psychologicznej w zależności od stopnia natężenia cech kobiecych i męskich:

- osoby określone seksualnie (mężczyźni: wysoka męskość, niska kobiecość; kobiety: wysoka kobiecość, niska męskość),
- osoby androgyniczne (wysoka kobiecość, wysoka męskość),
- osoby krzyżowo określone seksualnie (mężczyźni: wysoka kobiecość, niska męskość; kobiety: wysoka męskość, niska kobiecość),
- osoby nieokreślone seksualnie (niska męskość, niska kobiecość).

Drugą kwestię, uwzględnioną w niniejszych badaniach są stereotypy związane z hierarchią wartości osób o różnych orientacjach seksualnych. Historia psychologicznych badań nad wartościami usytuowana jest na pograniczu psychologii społecznej i psychologii osobowości. Zdaniem P. Brzozowskiego (2007) najbardziej znaczącymi punktami na drodze do psychologicznego poznania wartości były trzy koncepcje: C. Kluckhona, M. Rokeacha oraz S. Schwarza, przy czym za pierwszą pełną koncepcję wartości autor uważa teoretyczną konstrukcję Rokeacha (Brzozowski, 2007). Brzozowski wskazuje na trzy sposoby rozumienia pojęcia „wartość”. Wymienia on wartość przedmiotową, podmiotową oraz subiektywną (Brzozowski, 1987). Wartość podmiotową definiuje jako cechę bardziej człowieka niż otaczającego go świata. Dotyczy ona najważniejszych celów w życiu i najogólniejszych sposobów ich osiągania, ale najistotniejszym elementem w tym rozumieniu pojęcia wartości jest sam człowiek, który dąży do realizacji tych celów w określony sposób. Podmiotowe rozumienie wartości jest charakterystyczne dla koncepcji M. Rokeacha i stanowi podstawę konstrukcji jego Skali Wartości (RVS).

Rokeach traktuje wartości jako przekonania (*beliefs*) nakazujące i zakazujące, umieszczając je w kontekście innych przekonań tworzących system poznawczy (osobowość) człowieka; najbardziej centralne miejsce w systemie przekonań jednostki zajmuje pojęcie „ja”, następnie przypada podsystemom wartości, a po nich

postawom. Zdaniem tego autora, jakkolwiek wartości są blisko struktury „ja”, nie wchodzi w jej skład (Rokeach, 1974).

CEL PRACY

Wyznaczono kilka celów badania:

1. Ustalenie, jak badani spostrzegają atrybuty kobiecości/męskości oraz hierarchię wartości osób różniących się od nich pod względem: płci metrykalnej, orientacji seksualnej, a także obu tych cech jednocześnie;
2. Sprawdzenie, czy osoby tej samej płci metrykalnej, ale o innych orientacjach seksualnych różnią się od siebie pod względem nasilenia atrybutów kobiecości/męskości oraz deklarowanej hierarchii wartości;
3. Zbadanie, czy występują różnice pomiędzy ja „idealnym” osób o odmiennych orientacjach seksualnych i tej samej płci metrykalnej.

Autorka badania postanowiła sprawdzić stereotypy panujące pośród osób o różnych orientacjach seksualnych. Ograniczenie się do ustalenia stereotypów panujących jedynie wśród osób heteroseksualnych zubożyłoby, jej zdaniem, niniejszą pracę. Dzięki włączeniu do badań osób o różnych orientacjach seksualnych, uzyskano obraz bardziej złożony, obejmujący więcej perspektyw, dzięki czemu głębiej badający dane zjawisko. Równocześnie takie podejście do badania akcentuje, że stereotypy występują nie tylko w środowisku heteroseksualnym w stosunku do mniejszości seksualnych; również osoby biseksualne i homoseksualne nie są wolne od zniekształconej kategoryzacji – stereotypy są bowiem wszechobecne, a nie przypisane tylko ściśle określonym grupom.

OPIS GRUPY BADAWCZEJ

W pierwszej kolejności przebadano 40 mężczyzn homoseksualnych i 40 kobiet homoseksualnych. Ich uczestnictwo w badaniu (oraz części osób biseksualnych) było możliwe dzięki nawiązaniu przez autorkę pracy kontaktu z oddziałami Kampanii Przeciwko Homofobii: KPH Śląsk, KPH Wrocław, KPH Toruń.

Następnie do tej próby, na zasadzie „parowania”, dobrano po 40 mężczyzn biseksualnych i heteroseksualnych oraz po 40 kobiet biseksualnych i heteroseksualnych, uwzględniając następujące zmienne: ta sama płeć metrykalna,

różna od homoseksualnej orientacja seksualna oraz zbliżony: wiek, kierunek studiów/wyuczony zawód, typ uczelni/miejsce pracy. Badanie przeprowadzono od grudnia 2007 roku do maja 2008 roku.

Średni wiek badanych wyniósł 21,77 lata (SD \pm 3,16). Osoby we wszystkich grupach prezentowały podobną strukturę wiekową. Większość osób badanych (87,5%) stanowili studenci, głównie uniwersytetów (70%).

METODA

W badaniu wykorzystano Inwentarz do oceny Płci Psychologicznej (IPP) autorstwa A. Kuczyńskiej (1992). Narzędzie to zostało oparte na założeniach teoretycznych opracowanych przez S. L. Bem, zgodnie z którymi kobiecość i męskość należy traktować jako oddzielne wymiary osobowości oraz uznać możliwość psychologicznej androgynii. Autorka narzędzia zwraca uwagę, że wyniki uzyskane w skalach Męskości i Kobiecości nie są miarą stopnia intensywności męskości czy kobiecości, ale miarą gotowości do posługiwania się we własnym opisie wymiarem płci. Inwentarz ten pozwala ocenić, w jakim stopniu koncepcja własnej osoby badanej jednostki pozostaje pod wpływem kulturowych definicji kobiecości i męskości.

Inwentarz do oceny Płci Psychologicznej składa się 35 pozycji, z których 15 odzwierciedla kulturowy stereotyp kobiecości, 15 stereotyp męskości; pozostałe 5 pozycji jest buforowych. Zadaniem osoby badanej jest określenie, z wykorzystaniem 5-punktowej skali Likerta, w jakim stopniu charakteryzuje ją każda z 35 wymienionych cech Inwentarza. Uzyskane wyniki w skali Męskości i skali Kobiecości należy porównać z wartościami pozwalającymi na określenie typu płci psychologicznej osoby badanej.

Do pomiaru deklarowanej hierarchii wartości badanych użyto Skali Wartości Rokeacha w polskiej adaptacji P. Brzozowskiego (1989). Służy ona do oceny systemu wartości – tzw. wartości ostatecznych (najważniejszych celów ludzkiego życia) i wartości instrumentalnych (środków do realizacji wartości ostatecznych). Obie podskale Skali Wartości Rokeacha zawierają po 18 pozycji. Zadaniem badanego jest przypisanie rangi każdej z wymienionych wartości, posługując się własnymi przekonaniem dotyczącymi ważności danej wartości w swoim życiu.

Ważnym zastrzeżeniem Skali jest to, że nie można przypisać tej samej rangi dwóm różnym wartościom – jest to swoisty artefakt, ale zdaniem autora, dopuszczalny w przypadku badania ludzi dorosłych, którzy prezentują już w miarę zhierarchizowany system wartości.

W niniejszym badaniu została wykorzystana jedna podskala Skali Wartości Rokeacha – wartości ostatecznych.

WYNIKI

1. Badanie za pomocą Inwentarza do oceny Płci Psychologicznej.

Stosując analizę wariancji Anova oraz test Tukey'a sprawdzono, czy występują istotne różnice w samoocenie atrybutów kobiecości/męskości pomiędzy badanymi grupami żeńskimi/męskimi. Dla przyjętego poziomu istotności $\alpha=0,05$ uzyskano następujące rezultaty:

- Kobiety biseksualne oraz homoseksualne oceniają siebie jako bardziej niezależne (średnia dla kobiet biseksualnych: 4,12, dla homoseksualnych: 4,08; dla heteroseksualnych: 3,06), łatwiej podejmujące decyzje (kobiety biseksualne = 3,96, kobiety homoseksualne = 3,98; kobiety heteroseksualne = 2,79) oraz bardziej pewne siebie (kobiety biseksualne = 4,23; kobiety homoseksualne = 3,97; kobiety heteroseksualne = 3,15) i samowystarczalne (kobiety biseksualne = 4,01; kobiety homoseksualne = 4,05; kobiety heteroseksualne = 3,21), niż spostrzegają siebie kobiety heteroseksualne;
- Kobiety heteroseksualne postrzegają siebie jako mniej tolerancyjne (śr. = 3,28), niż oceniają siebie kobiety biseksualne (śr. = 4,35) oraz homoseksualne (śr. = 4,17);
- Kobiety biseksualne oceniają siebie jako bardziej eksperymentujące w życiu seksualnym (śr. = 3,87), niż postrzegają siebie kobiety heteroseksualne (śr. = 2,55) i homoseksualne (śr. = 2,75);
- Mężczyźni homoseksualni i biseksualni oceniają siebie jako bardziej tolerancyjnych (mężczyźni homoseksualni = 4,32; mężczyźni biseksualni = 4,26; mężczyźni heteroseksualni = 3,15), mających większe poczucie estetyki (mężczyźni homoseksualni = 4,15, mężczyźni biseksualni = 3,98; mężczyźni heteroseksualni = 2,76), bardziej dbających o swój wygląd fizyczny

(mężczyźni homoseksualni = 4,15; mężczyźni biseksualni = 3,95, mężczyźni heteroseksualni = 3,27) oraz wrażliwszych (mężczyźni homoseksualni = 4,07, mężczyźni biseksualni = 3,79; mężczyźni heteroseksualni = 3,12), niż spostrzegają siebie mężczyźni heteroseksualni;

- Mężczyźni homoseksualni postrzegają siebie jako bardziej delikatnych (mężczyźni homoseksualni = 4,02; mężczyźni heteroseksualni = 2,86) i uczuciowych (mężczyźni homoseksualni = 4,13; mężczyźni heteroseksualni = 3,05) oraz gderliwych (mężczyźni homoseksualni = 3,95; mężczyźni heteroseksualni = 2,75), niż oceniają siebie mężczyźni heteroseksualni;
- Mężczyźni heteroseksualni oceniają siebie jako bardziej dominujących (mężczyźni heteroseksualni = 3,85; mężczyźni homoseksualni = 3,12), rywalizujących (mężczyźni heteroseksualni = 3,65; mężczyźni homoseksualni = 3,05), łatwiej podejmujących decyzje (mężczyźni heteroseksualni = 3,95; mężczyźni homoseksualni = 3,16), niż postrzegają siebie mężczyźni homoseksualni;

Do kolejnej części badania wybrano po 30 osób będących studentami w wieku 19-25 lat z każdej 40-osobowej grupy, by kontrolować zmienne uboczne (wiek oraz zawód „studenta”) dla wszystkich grup jednocześnie, co umożliwiło porównanie ich opinii na temat pozostałych grup. Zadaniem respondentów było ocenianie atrybutów kobiecości i męskości przeciętnej, typowej osoby różniącej się od osoby ankietowanej płcią i/lub orientacją seksualną. Badani mogli zaznaczyć dowolną liczbę atrybutów, które ich zdaniem, charakteryzują przeciętnego przedstawiciela danej grupy. W ten sposób powstał obraz typowych reprezentantów wszystkich badanych grup.

Za cechy „zgodne” uznano te, które co najmniej 50% (lub mniej niż 10%) respondentów z każdej grupy badawczej wskazało jako typowe dla przedstawiciela podanej grupy. Dodatkowo, wykorzystując statystykę χ^2 dla przyjętego poziomu istotności $\alpha=0,05$, obliczono różnice w ocenie atrybutów kobiecości/męskości grup innych od własnej. Poniżej podano charakterystykę przeciętnego przedstawiciela każdej z badanych grup, dokonaną przez osoby różniące się od niego płcią i/lub orientacją seksualną.

- Typowa kobieta heteroseksualna w ocenie pozostałych grup: dba o swój wygląd fizyczny (średni procent = 69%), jest troskliwa (śr. procent = 63%) i uczuciowa (śr. procent = 59%). Kobiety homoseksualne (liczba wskazań: 3) i biseksualne (liczba wskazań: 2) uważają, że kobiety heteroseksualne są mniej tolerancyjne, niż sądzą mężczyźni heteroseksualni (liczba wskazań: 14);
- Typowy mężczyzna heteroseksualny w ocenie pozostałych grup: jest pewny siebie (śr. procent = 93%), dominujący (śr. procent = 84%) i nie ma poczucia estetyki (śr. procent = 5%). Ponadto, kobiety homoseksualne uważają, że jest on bardziej arogancki (liczba wskazań kobiet homoseksualnych: 17; kobiet heteroseksualnych: 5) i mniej wrażliwy (liczba wskazań kobiet homoseksualnych: 4; kobiet heteroseksualnych: 18), niż utrzymują kobiety heteroseksualne;
- Typowa kobieta homoseksualna w ocenie pozostałych grup jest: niezależna (śr. procent = 76%) oraz samowystarczalna (śr. procent = 74%). Dodatkowo, kobiety i mężczyźni heteroseksualni (liczba wskazań kobiet heteroseksualnych: 23; mężczyzn heteroseksualnych: 27) bardziej podkreślają niż kobiety i mężczyźni biseksualni (liczba wskazań kobiet biseksualnych: 8; mężczyzn biseksualnych: 9), że przeciętna kobieta homoseksualna eksperymentuje w życiu seksualnym;
- Typowy mężczyzna homoseksualny został przez wszystkie grupy badane scharakteryzowany jako: dbający o swój wygląd fizyczny (śr. procent = 92%), mający poczucie estetyki (śr. procent = 87%), eksperymentujący w życiu seksualnym (śr. procent = 86%), tolerancyjny (śr. procent = 78%), wrażliwy (śr. procent = 75%) oraz uczuciowy (śr. procent = 73%). Nie uzyskano żadnych istotnych różnic pomiędzy badanymi grupami w ocenie przeciętnego mężczyzny homoseksualnego;
- Typowa kobieta biseksualna w ocenie pozostałych grup: eksperymentuje w życiu seksualnym (śr. procent = 96%), jest niezależna (śr. procent = 86%), pewna siebie (śr. procent = 81%), tolerancyjna (śr. procent = 74%) oraz nie jest naiwna (śr. procent=2%). Dodatkowo, kobiety heteroseksualne i homoseksualne oraz mężczyźni heteroseksualni uważają, że przeciętna

kobieta biseksualna nie jest ani odpowiedzialna (liczba wskazań kobiet heteroseksualnych: 2; kobiet homoseksualnych: 5, mężczyzn heteroseksualnych: 3, mężczyzn biseksualnych: 14), ani zdolna do poświęceń (liczba wskazań kobiet heteroseksualnych: 3; kobiet homoseksualnych: 5; mężczyzn heteroseksualnych: 3; mężczyzn biseksualnych: 18), czym różnią się od opinii mężczyzn biseksualnych na ten temat;

- Typowego mężczyznę biseksualnego w ocenie pozostałych grup charakteryzuje to, że: eksperymentuje w życiu seksualnym (śr. procent = 94%), jest niezależny (śr. procent = 88%), dba o wygląd fizyczny (śr. procent = 83%), jest pewny siebie (śr. procent = 80%) i tolerancyjny (śr. procent = 76%). Ponadto, kobiety heteroseksualne twierdzą, że typowy mężczyzna biseksualny jest mniej odpowiedzialny (liczba wskazań kobiet heteroseksualnych: 3, kobiet biseksualnych: 14) i mniej wrażliwy na potrzeby innych (liczba wskazań kobiet heteroseksualnych: 4, kobiet biseksualnych: 16), niż utrzymują kobiety biseksualne.

Kolejnym zadaniem badanych było zaznaczenie za pomocą znaków „+” i „-” w IPP, jakie cechy chcieliby oni posiadać w większym/mniejszym natężeniu niż obecnie. Zgodność odpowiedzi uznano w przypadku, gdy co najmniej 50% badanych z każdej z 3 grup kobiet/mężczyzn zaznaczyło daną cechę tym samym znakiem. Różnice obliczono za pomocą statystyki χ^2 . Wyniki tej części badania zaprezentowane są poniżej:

- Wszystkie badane grupy kobiet chciałyby być: bardziej pewne siebie (śr. procent = 86%), niezależne (śr. procent = 85%), samowystarczalne (śr. procent = 80%), mające więcej siły przebicia (śr. procent = 75%), lepszą kondycję fizyczną (śr. procent = 74%) oraz łatwiej podejmujące decyzje (śr. procent = 68%),
 - Kobiety heteroseksualne chciałyby być bardziej odpowiedzialne (liczba wskazań kobiet heteroseksualnych: 19, kobiet biseksualnych: 7) i gospodarne (liczba wskazań kobiet heteroseksualnych: 22; kobiet biseksualnych: 8), czym różnią się od kobiet biseksualnych;
-

- Kobiety biseksualne chciałyby być bardziej dominujące, co różni je od kobiet heteroseksualnych i homoseksualnych (liczba wskazań kobiet biseksualnych: 24, kobiet heteroseksualnych: 9; kobiet homoseksualnych: 11)
- Wszystkie badane grupy mężczyzn uznały, że chciałyby: być bardziej niezależne (śr. procent = 93%), mieć większą siłę przebicia (śr. procent = 87%), zdolność przekonywania (śr. procent = 85%), łatwiej podejmować decyzje (śr. procent = 84%) oraz mieć większe poczucie humoru (śr. procent = 72%)
- Mężczyźni heteroseksualni (liczba wskazań: 23) chcieliby być bardziej samowystarczalni, co różni ich od mężczyzn homoseksualnych (liczba wskazań: 12)
- Mężczyźni homoseksualni woleliby być mniej gderliwi (liczba wskazań mężczyzn homoseksualnych: 12; mężczyzn heteroseksualnych: 1), bardziej czuli (liczba wskazań mężczyzn homoseksualnych: 17; mężczyzn heteroseksualnych: 6) oraz wrażliwsi na potrzeby innych (liczba wskazań mężczyzn homoseksualnych: 15; mężczyzn heteroseksualnych: 5), czym różnią się od mężczyzn heteroseksualnych;
- Mężczyźni heteroseksualni chcieliby być bardziej gospodarni (liczba wskazań mężczyzn heteroseksualnych: 13; mężczyzn biseksualnych: 3) i odpowiedzialni (liczba wskazań mężczyzn heteroseksualnych: 15; mężczyzn biseksualnych: 5), co różni ich od mężczyzn biseksualnych.

2. Badanie za pomocą Skali Wartości Rokeacha.

W celu obliczenia różnic w hierarchii wartości osób badanych skorzystano z testu Manna-Whitneya. Wyniki dla przyjętego poziomu istotności $\alpha=0,05$ przedstawiają się następująco:

- Kobiety homoseksualne bardziej cenią równość (średnia wartość rangi = 4,03) niż kobiety heteroseksualne (śr. = 7,82);
- Kobiety heteroseksualne mniej cenią wolność (śr. = 8,73) w porównaniu z kobietami homoseksualnymi (śr. = 3,12) i biseksualnymi (śr. = 4,27);

-
- Dla kobiet homoseksualnych (śr. = 16,02) zbawienie jest mniej istotną wartością w porównaniu z kobietami heteroseksualnymi (śr. = 4,08) i biseksualnymi (śr. = 5,38);
 - Mężczyźni homoseksualni bardziej cenią wolność (śr. = 3,18) niż mężczyźni heteroseksualni (śr. = 7,32);

Mężczyźni heteroseksualni mniej cenią równość (śr.= 9,46) niż mężczyźni heteroseksualni (śr. = 4,32);

- Dla mężczyzn heteroseksualnych (śr. = 16,84) świat piękna jest mniej ważną wartością w porównaniu z mężczyznami homoseksualnymi (śr. = 5,38);
- Mężczyźni heteroseksualni (śr. = 2,85) cenią bardziej bezpieczeństwo rodziny niż mężczyźni homoseksualni (śr. = 7,52) i biseksualni (śr. = 10,42);

Podobnie, jak w przypadku atrybutów kobiecości/męskości, 30-osobowe grupy studentów oceniły, jakie, ich zdaniem, 3 wartości preferuje (oraz 3, które są dla niej najmniej ważne) typowa osoba różniąca się od nich płcią i/lub orientacją seksualną. Aby uznać, że wszystkie grupy badane wymieniają zgodnie jakąś wartość za jedną z najważniejszych/najmniej ważnych dla reprezentanta podanej grupy, co najmniej 50% osób w każdej grupie kobiet/mężczyzn musiało wyrazić takie zdanie. Dodatkowo, wykorzystując statystykę χ^2 dla przyjętego poziomu istotności $\alpha=0,05$, obliczono różnice w ocenie hierarchii wartości grup innych od własnej. Wyniki podano poniżej:

- Wszystkie grupy badanych uważają zgodnie, że dla typowej kobiety heteroseksualnej najważniejszymi wartościami są: dojrzała miłość (śr. procent = 94%) oraz bezpieczeństwo rodziny (śr. procent = 92%), a najmniej ważnymi: bezpieczeństwo narodowe (śr. procent = 83%) oraz życie pełne wrażeń (śr. procent = 72%);
- Dla mężczyzny heteroseksualnego, zdaniem wszystkich grup, najmniej ważną wartością jest świat piękna (śr. procent = 91%);
- W ocenie pozostałych grup kobiety homoseksualne najbardziej cenią dojrzałą miłość (śr. procent = 84%) oraz równość (śr. procent = 82%) i wolność (śr. procent = 77%), najmniej natomiast zbawienie (śr. procent = 93%);

- Wszystkie grupy badanych uważają zgodnie, że dla mężczyzn homoseksualnych najważniejszymi wartościami są: dojrzała miłość (śr. procent = 74%) oraz równość (śr. procent = 73%), najmniej natomiast zbawienie (śr. procent = 94%);
- Dla mężczyzny biseksualnego, zdaniem innych grup badanych, najważniejsze jest życie pełne wrażeń (śr. = 92%) oraz przyjemności (śr. = 88%);
- Zdaniem kobiet heteroseksualnych i homoseksualnych oraz mężczyzn heteroseksualnych, dla kobiet biseksualnych życie pełne wrażeń jest jedną z najważniejszych wartości (liczba wskazań kobiet heteroseksualnych: 23; kobiet homoseksualnych: 25; mężczyzn heteroseksualnych: 25), z czym nie zgadzają się mężczyźni biseksualni (liczba wskazań: 11);
- W ocenie kobiet heteroseksualnych (liczba wskazań: 21) typowy mężczyzna heteroseksualny bardziej ceni dojrzałą miłość, niż uważają kobiety i mężczyźni homoseksualni (liczba wskazań kobiet homoseksualnych: 7; mężczyzn homoseksualnych: 9);
- Kobiety homoseksualne (liczba wskazań: 25) uważają, że dla typowej kobiety biseksualnej jedną z najmniej ważnych wartości jest zbawienie, co nie zgadza się z opinią kobiet heteroseksualnych (liczba wskazań: 11);
- W ocenie kobiet heteroseksualnych (liczba wskazań: 16) dla przeciętnej kobiety biseksualnej jedną z najmniej ważnych wartości jest uznanie społeczne, co jest sprzeczne z opinią kobiet homoseksualnych na ten temat (liczba wskazań: 4);
- Kobiety i mężczyźni heteroseksualni (liczba wskazań kobiet heteroseksualnych: 18; mężczyzn heteroseksualnych: 15) nie są zgodni z kobietami homoseksualnymi (liczba wskazań: 5) i uważają, że dla typowej kobiety biseksualnej jedną z najważniejszych wartości w życiu jest wolność;
- Kobiety heteroseksualne (liczba wskazań: 18) uważają, że jedną z najistotniejszych wartości dla przeciętnego mężczyzny biseksualnego jest wolność, z czym nie zgadzają się kobiety i mężczyźni homoseksualni (liczba wskazań kobiet homoseksualnych: 5, mężczyzn homoseksualnych: 7);

DYSKUSJA

Rezultaty uzyskane w badaniu skłaniają do następującego wniosku ogólnego: oceny własnych atrybutów kobiecości/męskości oraz hierarchii wartości dokonane przez respondentów i respondentki w dużym stopniu potwierdzają społeczne stereotypy; kobiety homoseksualne i biseksualne przypisywały sobie częściej cechy stereotypowo uznawane za męskie w porównaniu z kobietami heteroseksualnymi, mężczyźni homoseksualni i biseksualni częściej cechy stereotypowo kobiece, natomiast osoby heteroseksualne pozostają ściśle w obrębie przypisanych ich grupom stereotypach kobiecości/męskości. Również w przypadku hierarchii wartości możemy spostrzec dość dużą zbieżność pomiędzy wartościami wskazanymi przez osoby badane i ocenami pozostałych grup.

T. Mądrzycki zwraca uwagę, że pewne stereotypy odznaczają się dość dużym stopniem racjonalności (Mądrzycki, 1986). Mówi się więc, że zawierają one pewne jądro prawdy – *kernel of truth* (Wagner, Vallacher, 1977). Należy jednak podkreślić, że istotą stereotypów jest przejawianie różnic pomiędzy grupami i niedoceniać podobieństw. Nawet, jeśli kobiety homoseksualne manifestują w swoim zachowaniu więcej psychicznych atrybutów męskości (tj. oceniają siebie jako bardziej niezależne, łatwiej podejmujące decyzje, bardziej pewne siebie i samowystarczalne) w porównaniu z kobietami heteroseksualnymi, nie oznacza to, że są one zupełnie męskie (równocześnie wskazują także na własne cechy stereotypowo kobiece w nie mniejszym stopniu niż kobiety heteroseksualne); same kobiety homoseksualne mówią o stereotypie lesbijki jako, „babochłopa”, „niedorobionej kobiety”, niezadbanej, ubranej i ostrzyżonej po męsku (Majka-Rostek, 2002). W środowisku homoseksualnym przeważa jednocześnie przekonanie, że stereotypowy wizerunek lesbijki jako kobiety o cechach typowo męskich nie znajduje potwierdzenia w rzeczywistości, bo równie wiele można spotkać kobiet homoseksualnych o cechach typowo kobiecych.

Należy zwrócić uwagę na to, że kobiety biseksualne i homoseksualne dzięki większej gotowości do uwzględniania w swoim zachowaniu męskich cech psychicznych mogą szybciej wyzwalać się z patriarchalnego modelu świata, perspektywy androcentrycznej, angażując się nie w podtrzymywanie wyobrażenia kobiety jako biernej, podległej mężczyźnie, a w rozwój indywidualny, zdobywanie umiejętności i kompetencji przydatnych do efektywnego funkcjonowania w świecie.

Kobiety biseksualne i homoseksualne mogą więc szybciej przybliżyć się do osiągnięcia androgynii. Subiektywna ocena kobiet homoseksualnych na skalach Męskości i Kobięcości również wskazuje, iż większość z nich (55,7%) utożsamia się z typem androgynicznym (Długołęcka, 2005). Warto w tym miejscu przypomnieć, iż zgodnie z teorią S. L. Bem, osoby androgyniczne w porównaniu do innych typów są najmniej skłonne do ulegania społecznemu wpływowi, najefektywniej funkcjonują w różnorodnych sytuacjach społecznych, odznaczają się bowiem największą elastycznością i najłatwiej przystosowują się do zmiennych warunków (Bem, 2000).

Podobnie w przypadku mężczyzn homoseksualnych rezultat, zgodnie z którym manifestują oni w zachowaniu więcej cech kobiecych w porównaniu z mężczyznami heteroseksualnymi, nie oznacza, że są oni „zniewieściali”, mało męscy. Sami mężczyźni homoseksualni mówią o stereotypie geja jako osoby śmiesznej i karykaturalnej, wymachującej torebką, mówiącej piskliwym głosem, nadmiernie gestykulującej (Majka-Rostek, 1999).

Ja „idealne” badanych grup kobiet jest podobne i obejmuje chęć posiadania wyższego natężenia niektórych cech męskich. Są to atrybuty męskości związane przede wszystkim z możliwością rozwoju osobistego, osiągnięcia sukcesu, uzyskania większego stopnia niezależności, bycia kobietą „nowoczesną”. Wynik ten sugeruje, że wśród kobiet, niezależnie od orientacji seksualnej, coraz bardziej pożądanym staje się androgyniczny typ płci psychologicznej, choć wydaje się (jak wskazują wcześniej omówione rezultaty niniejszego badania), że kobiety biseksualne i homoseksualne bliższe są osiągnięciu tego „ideału”, bowiem w repertuarze ich zachowań można dostrzec więcej cech męskich niż w przypadku kobiet heteroseksualnych, przy równoczesnym posiadaniu przez nie cech typowo kobiecych.

Również w przypadku badanych grup mężczyzn ich ja „idealne” jest do siebie podobne. Cechy upragnione dotyczą przede wszystkim atrybutów męskich związanych z sukcesem, dużą siłą przebicia. Jedynie mężczyźni homoseksualni chcieliby w repertuarze swoich cech psychicznych zwiększyć natężenie również cech kobiecych (woleliby być bardziej czuli oraz wrażliwsi na potrzeby innych). Wyniki te można uzasadnić tym, że mężczyzna, by zasługiwać na miano „męskiego”, powinien posiadać większość lub wszystkie cechy męskie. Ta niezmiennosc męskiego stereotypu ma duży wpływ na chłopców i mężczyzn, doprowadzając

w wielu przypadkach do ustawicznego „potwierdzania się” w męskiej roli (Bly, 1993). Interesujących danych do rozważań dostarczają w tym kontekście wyniki badań B. Pileckiej. Zgodnie z nimi, w koncepcji idealnego mężczyzny kobiety wysuwają na plan pierwszy te cechy, które mogą mu zapewnić osiągnięcie sukcesu w życiu; będą to więc cechy typowo męskie: upór, ambicja, tendencja do dochodzenia do celu siłą, asertywność; tylko 1% badanych kobiet wymieniło przymiotnik „kobiecy” jako cechę pożądaną u swego partnera (Pilecka, 1999). Można więc przypuszczać, że również wymagania stawiane mężczyznom przez kobiety znacząco wpływają na postać ich ja „idealnego”.

Cechą charakterystyczną dla osób o orientacji biseksualnej oraz homoseksualnej, zdaniem zarówno kobiet, jak i mężczyzn heteroseksualnych, jest przede wszystkim eksperymentowanie w życiu seksualnym. Osoby heteroseksualne patrzą więc na osoby o odmiennej orientacji seksualnej jako na te, dla których najważniejsza pozostaje sfera seksualna; przypisują im więc liczne i urozmaicone doświadczenia seksualne, współżycie ze słabo znanymi (lub nieznanymi) osobami, brak zahamowań seksualnych, brak wierności, itd. Jednym ze stereotypów funkcjonujących w świecie heteroseksualnym jest, zdaniem J.A. McCaffrey’a, wyobrażenie homoseksualisty jako prowadzącego rozwiązłe życie seksualne; rozwiązłość wiązana jest tutaj z nienawiścią do partnera seksualnego, cynizmem oraz koncentracją na własnych potrzebach (McCaffrey, 1972). Również dane ze wspomnianego wcześniej badania B. Pileckiej pokazują, że 82,03% mężczyzn heteroseksualnych i 57,97% kobiet heteroseksualnych uznało, że kobieta homoseksualna poszukuje przygód (za „szukającego przygód” uważa mężczyznę homoseksualnego 57,45% mężczyzn heteroseksualnych oraz 51,16% kobiet heteroseksualnych).

Wyniki badań sugerują, że stereotypy płciowości oraz hierarchii wartości kobiety heteroseksualnej oraz kobiety i mężczyzny homoseksualnego są silnie ukształtowane, spójne (pomiędzy badanymi grupami ujawniły się małe różnice w ocenie typowego reprezentanta tych grup). Kontrowersyjny wydaje się natomiast obraz mężczyzny heteroseksualnego, zwłaszcza, gdy porównujemy ocenę kobiet heteroseksualnych i homoseksualnych. Te pierwsze przypisują mu więcej cech pozytywnych, podczas gdy kobiety homoseksualne zwracają uwagę na jego wady.

Ta różnica ocen może być związana z tendencją do pozytywnej oceny własnej grupy (w przypadku kobiet heteroseksualnych) i negatywnej oceny grupy odmiennej (jaką dla kobiet homoseksualnych stanowią mężczyźni heteroseksualni). Rozbieżność ta może być również spowodowana tym, że kobiety homoseksualne wydają się być bardziej wyzwolone spod dominacji mężczyzn, częściej akcentują swoją niezależność, pokazują model kobiety, która nie poddaje się tradycyjnej roli wyznaczonej przez kulturę płci żeńskiej; badanie B. Pileckiej dowodzi, że mężczyźni heteroseksualni mają negatywny obraz kobiety homoseksualnej, między innymi nie akceptują oni niezależności w modelu wymarzonej kobiety, podczas gdy kobietę homoseksualną postrzegają właśnie jako niezależną, abstrahującą od uczuć i pragnień innych ludzi (tamże). Jednocześnie A. Rich zwraca uwagę, że istnienie lesbijek w świecie kulturowej dominacji mężczyzn stanowi najgroźniejsze wyzwanie rzucone ich władzy: „jest to pośredni lub bezpośredni atak na męskie prawo dostępu do kobiet” (Rich, 2000).

Badania ukazują negatywną postawę badanych grup wobec kobiet i mężczyzn biseksualnych. W przypadku osób heteroseksualnych jest to prawdopodobnie związane z przekroczeniem „normy heteroseksualnej”, która, zdaniem wielu osób o tej orientacji seksualnej, jest jedyną właściwą, „obowiązującą” wszystkich. Interesujące, iż również osoby homoseksualne mają negatywny obraz osób o orientacji biseksualnej. J. Kochanowski zaznacza, iż służyć to może zaznaczeniu granic homoseksualnego świata, podkreśleniu jego odrębności w stosunku do świata heteroseksualnego (Kochanowski, 2004). Biseksualizm staje się więc problemem, niezgodnością, bo podważa sztywny podział na heteroseksualistów i homoseksualistów. Łącząc oba światy, staje się ich ofiarą. Zdaniem M. J. Eliasona, do biseksualizmu oraz do postaw społecznych w stosunku do osób biseksualnych przywiązuje się zbyt mało uwagi. Jak wynika z przeprowadzonych przez niego badań, istnieje korelacja pomiędzy homofobią a bifobią; szczególnie u mężczyzn postawy w stosunku do osób biseksualnych były bardziej negatywne niż do mężczyzn i kobiet homoseksualnych (Eliason, 1997).

Osoby biseksualne i homoseksualne postrzegają siebie jako bardziej tolerancyjne, niż oceniają siebie mężczyźni i kobiety heteroseksualne. Prawdopodobnym jest, że osoby biseksualne i homoseksualne skoro same już

złamały pewną „normę” obowiązującą w heteroseksualnym świecie, mają poczucie, iż wyrażają więcej zrozumienia, akceptacji dla odmiennych zachowań, stosują mniej sztywne ramy podczas oceniania innych. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę, iż kobiety homoseksualne i biseksualne spostrzegają kobiety heteroseksualne jako mniej tolerancyjne, niż oceniają je mężczyźni heteroseksualni; wynik ten sugeruje, że kobiety homoseksualne i biseksualne mogą spotykać się z niezrozumieniem i brakiem akceptacji ze strony kobiet heteroseksualnych. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że dla wielu kobiet heteroseksualnych preferencje seksualne różne od ich własnych są trudne do zaakceptowania, zwłaszcza, jeśli dotyczą drugiej kobiety. Znaczna część kobiet heteroseksualnych wciąż pozostaje pod silnym wpływem ideału „matki-Polki”, nie uznając alternatywnych modeli życia, wybieranych między innymi przez kobiety o odmiennej orientacji seksualnej.

Wartością różnicującą mężczyzn heteroseksualnych od homoseksualnych okazał się być świat piękna. Środowisko mężczyzn heteroseksualnych istotnie mniej ceni tę wartość w swoim życiu w porównaniu z mężczyznami homoseksualnymi; jednocześnie mężczyźni homoseksualni i biseksualni wykazują również większe poczucie estetyki w porównaniu z mężczyznami heteroseksualnymi. Niedocenianie przez mężczyzn heteroseksualnych przeżyć związanych z obcowaniem z naturą, sztuką może wynikać z przekonania, że jest to doświadczenie uczuciowe, intuicyjne, bliższe światu kobiet, niż wyobrażeniu silnego, niewrażliwego mężczyzny typu „macho”. Istotne też wydaje się, że osoby homoseksualne postrzegane są często jako odgrywające ważną rolę w kulturze. Nierzadko więc można się spotkać z fascynacją „artystycznym światem homoseksualnym”, któremu przypisuje się cechy takie jak: subtelność, dyskretne namiętności, nieustanny lęk przed odkryciem „prawdy”, sublimacja popędu seksualnego w formie sztuki czy wszechobecna w życiu homoseksualnych twórców melancholia (por. Eribon, 1999). Z drugiej strony, R. Cohen, entuzjasta leczenia homoseksualizmu, doszukuje się przyczyn rozwoju „zaburzenia więzi z własną płcią” w nadmiernej wrażliwości homoseksualistów, w posiadaniu przez nich bardziej „artystycznej” natury (Cohen, 2002).

Wyniki badania pokazują, że kobiety homoseksualne mniej cenią jako wartość zbawienie w porównaniu z kobietami heteroseksualnymi i biseksualnymi. Choć wśród kobiet homoseksualnych nierzadko spotyka się osoby wierzące (za: Kochanowski,

2004), to wydaje się jednak, że w wielu przypadkach sprawy religii, wiary, życia wiecznego są dla tych kobiet mniej istotne niż dla kobiet o heteroseksualnej czy biseksualnej orientacji. Taki stan rzeczy może być wyrazem nie tylko niechęci kobiet homoseksualnych do Kościoła, krytykowania go za hipokryzję, obłudę, wtrącanie się do polityki i życia prywatnego, ale również stanowić może efekt konfliktu wewnętrznego wynikającego z trudności pogodzenia praktyk homoseksualnych ze stanowiskiem Kościoła w tej sprawie. Równocześnie zastanawiający jest rezultat, zgodnie z którym kobiety homoseksualne oceniają, że dla kobiet biseksualnych zbawienie jest jedną z najmniej ważnych wartości, z czym nie zgadzają się kobiety heteroseksualne. Wiele kobiet homoseksualnych uważa prawdopodobnie, że nie istnieje sposób pogodzenia współżycia seksualnego z kobietą z doktryną Kościoła, stąd wybór takiej drogi życia, ich zdaniem, automatycznie skazuje na wykluczenie z możliwości bycia zbawioną i, co z tym związane, z obniżeniem wartości zbawienia tak w ich życiu, jak i w życiu kobiet biseksualnych. Okazuje się, że nie jest to prawdą, bowiem nie ma istotnych różnic pomiędzy kobietami heteroseksualnymi a biseksualnymi pod względem ważności zbawienia. Kobiety biseksualne nie uważają być może, że współżycie z kobietą skazuje je na potępienie, tym bardziej, że wachlarz ich możliwości wyboru partnera/partnerki seksualnego/ej pozostaje szerszy niż w przypadku kobiet homoseksualnych; zdarza się również nierzadko, że kobiety biseksualne traktują intymną relację z drugą kobietą jako tymczasową, równocześnie pragnąc trwałego związku (również małżeńskiego) z mężczyzną.

Ciekawy rezultat badania związany jest z oceną ważności wolności w życiu kobiet i mężczyzn biseksualnych. Ujawniła się tutaj niezgodność pomiędzy grupami, bowiem kobiety heteroseksualne uważają, że mężczyźni biseksualni cenią wolność bardziej niż w opinii kobiet i mężczyzn homoseksualnych. Równocześnie, zdaniem kobiet i mężczyzn heteroseksualnych, dla kobiety biseksualnej wolność stanowi jedną z najważniejszych wartości, z czym nie zgadzają się kobiety homoseksualne. Osoby heteroseksualne widzą więc osoby biseksualne jako bardziej ceniące wolność w swym życiu, niż sądzą na ten temat osoby homoseksualne. Jednocześnie wszystkie grupy badanych zgodnie stwierdziły, że dla kobiet i mężczyzn homoseksualnych jednymi z najważniejszych wartości są wolność i równość.

Interpretując łącznie te wyniki, można przypuszczać, że dla osób homoseksualnych wolność jest tak ważną wartością, iż częste ukrywanie przez osoby biseksualne swoich pragnień przed partnerem/ką płci przeciwnej (oraz przed rodziną, znajomymi), potajemne prowadzenie „dwóch żyć”, brak przepracowania procesu *coming out*, itd. wydają się w oczach osób homoseksualnych odzwierciedlać wcale nie tak duży stopień wolności osób biseksualnych, jak oceniają to osoby heteroseksualne, dla których prawdopodobnie samo przekroczenie tabu seksualnego przez osoby biseksualne jest wyrazem ich pragnienia wolności, zmanifestowania swojej niezależności.

PODSUMOWANIE

Rezultaty badania wskazują na względną zgodność pomiędzy społecznymi stereotypami płciowymi oraz stereotypami hierarchii wartości u osób o różnych orientacjach seksualnych a własnymi ocenami tych cech u wymienionych grup. W przypadku wymienionych charakterystyk okazuje się, że błędny zazwyczaj nie jest sam akt kategoryzacji, tylko jego jakość: przede wszystkim nadmierne podkreślanie różnic pomiędzy grupami, niedocenywanie podobieństw, piętnowanie odmienności.

Równocześnie wykazano zarówno podobieństwa, jak i różnice w ocenie atrybutów kobiecości/męskości oraz hierarchii wartości grup różnych od własnej. Stereotypy dotyczące mężczyzny homoseksualnego i kobiety heteroseksualnej wydaje się być najbardziej spójne wśród respondentów i respondentek, pozostałe grupy badanych zazwyczaj lepiej oceniane były przez przedstawicieli tej samej orientacji seksualnej. Osoby biseksualne postrzegane są raczej negatywnie zarówno przez kobiety i mężczyzn heteroseksualnych, jak i homoseksualnych.

BIBLIOGRAFIA

- Bem, S.L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. Nr 42, (155-162).
- Bem, S.L. (2000). *Męskość–kobiecość. O różnicach wynikających z płci*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Bly, R. (1993). *Żelazny Jan*. Warszawa: Wyd. Rebis.
 - Brzozowski, P. (1986). Polska wersja Testu Wartości Rokeacha i jej teoretyczne podstawy. *Przeгляд Psychologiczny*. T. XXIX, 2, (527-540).
 - Brzozowski, P. (1989). *Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne.
 - Brzozowski, P. (2007). *Wzorcowa hierarchia wartości. Polska, europejska czy uniwersalna? Psychologiczne badania empiryczne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
 - Cohen, R. *Wyjść na prostą. Rozumienie i uzdrawianie homoseksualizmu*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
 - Deaux, K., Lewis, LL. (1983). Components of gender stereotypes. *Psychological Documents*. Nr 13, (25-83).
 - Długołęcka, A. (2005). *Pokochałaś kobietę*. Warszawa: Elma Books.
 - Eagly, AH. (1987). *Sex differences in social behavior: A social role interpretation*. Hillsdale, New York: Erlbaum.
 - Eliason, MJ. (1997). The prevalence and nature of biphobia in heterosexual undergraduate students. *Archives Sexual Behavior*. Nr 3, (783-786).
 - Erixon, D. (1999). *Réflexions sur la question gay*. Paris: Fayard.
 - Fiske, ST., Taylor, SE. (1991). *Social cognition*. New York: Mc Graw-Hill.
 - Hamilton, D.L. (1981). *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
 - Kernberg, O. (1992). *Agression in Personality Disorders and Perversions*. London: Yale University Press.
 - Kochanowski, J. (2004). *Fantazmat różnicowany. Socjologiczne studium przemian tożsamości gejów*. Kraków: Wyd. Universitas.
 - Kuczyńska, A. (1992). Płeć psychologiczna. Podstawy teoretyczne, dane empiryczne oraz narzędzia pomiaru. *Przeгляд Psychologiczny*. Nr 2, (237-247).
 - Lippmann, W. (1922). *Public Opinion*. New York: Macmillan.
 - Majka-Rostek, D. (2002). Kobiecość i męskość a homoseksualizm. W: A. Kuczyńska (red.) *Zrozumieć płeć. Studia interdyscyplinarne*. T. I, (193-200). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
 - Mandal, E. (2004). *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów*
-

związanych z płcią. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Mądrycki, T. (1986). *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- McCaffrey, JA. (1972). Homosexuality: The Stereotype, The Real. W: JA. McCaffrey (red.) *The Homosexual Dialectic*, (139-144). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, INC.
- Pilecka, B. (1999). *Psychospołeczny kontekst homoseksualizmu*. Kraków: Wydawnictwo Radamsa.
- Rich, A. (2000). Przymusowa heteroseksualność a egzystencja lesbijska. *Furia Pierwsza*. Nr 4/5, (91-98).
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Stangor, C., Schaller M. (1999). Stereotypy jako reprezentacje indywidualne i zbiorowe. W: CN. Macrae, C. Stangor, M. Hewstone (red.), *Stereotypy i uprzedzenia* (13-36). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Wegber, DM., Vallacher, RR. (1977). *Implicit psychology*. New York: Oxford Univ. Press.
- Wojciszke, B. (2002). *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Warszawa: Wyd. Scholar.